

Leksikografisk radikalisme? 10 forslag til den bilingvale leksikografi

Farø, Ken Joensen

Published in:
Nordiske studier i leksikografi, 8

Publication date:
2006

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2006). Leksikografisk radikalisme? 10 forslag til den bilingvale leksikografi. I *Nordiske studier i leksikografi*, 8 (s. 85-96). København: <Forlag uden navn>.

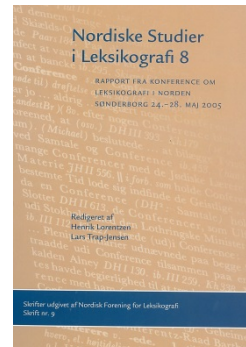
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Leksikografisk radikalisme? 10 forslag til den bilingvale ordbog

Forfatter: Ken Farø

Kilde: Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 85-96
Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Leksikografisk radikalisme? 10 forslag til den bilingvale ordbog

Lexicographic Radicalism? 10 Proposals for the Bilingual Dictionary. A tendency in bilingual dictionaries towards what could be called automatism rooted in traditionalism is investigated and a number of possible solutions are proposed under the heading “lexicographic radicalism”. This notion by no means indicates a new theoretical challenge to lexicography. Instead, it focuses on typical problems in bilingual dictionaries which – at least within a functional concept – may not be as self-evident as they may seem. The problems discussed could be divided into those of inclusion: *variance*, *paradigm copying*, and *transparency*; those of omission: *fictionyms*, *frequency information*, *error forms*, *pragmatics*, and *illustrations*; and those of treatment: *culture specific lexemes* and *idioms*. The list presented is neither new in every detail nor complete but should be revised as old problems are solved and new ones arise. “Lexicographic radicalism” could be seen as a complex of non-trivial critique towards wide-spread traditions in bilingual lexicography.

1. Indledning

“Radikalisme” har på dansk adskillige betydninger; men kun to af dem er relevante her. Den ene betydning opfattes i visse kredse overvejende positivt, mens den anden er klart negativ. Ordets positive betydning kan parafraseres med ‘fritænkning’ og manglende automatisk respekt for tradition og autoriteter, hvorimod den negative betydningsvariant snarere kan gengives med “ekstremisme”. Min intention med denne artikel er naturligvis ikke at plædere for ekstremisme, men derimod for større leksikografisk frisind, aktuelt i den bilingvale leksikografi, hvor omfanget af traditionalisme synes at være omvendt proportionalt med en mulig funktionalistisk begrundelse for den. Kendetegnende for tosprogsleksikografisk radikalisme er overordnet, at den har et selektivt forhold til de bilingvale ordbøgers gængse informationstyper. Den har det også i forhold til begreber som “norm” og “konsekvens”, der tilsyneladende spiller en stor rolle i den traditionelle tosprogsleksikografi. Men den har det på et fagligt og relevant grundlag.

Det radikalistiske koncept, jeg her skitserer, er nogle forholdsvis eklektiske forslag til, hvordan man kan gøre op med forskellig udbredt traditionstænkning i tosprogsleksikografien. Det er et forslagskatalog, man kan se som et koncept eller vælge enkeltelementer ud fra efter for godt befindende. Konceptets eklekticisme gør også, at de punkter, der gennemgås, på ingen måde skal opfattes som udtømmende. Andre kan komme med nye forslag, såfremt de lever op til det generelle krav for leksikografisk radikalisme, nemlig: ingen respekt for de overleverede principper, *bare* fordi de er overleverede. Det er altså snarere forslagenes ånd, end det er summen af de konkrete forslag, der gør dem radikalistiske.

De punkter, der bliver diskuteret her, passer tilsyneladende udmærket ind i et

overordnet funktionalistisk ordbogskoncept. Der er derfor ikke tale om nogen konkurrerende teori til funktionslæren (jf. fx Bergenholtz/Tarp 2002 og Tarp 2004), for leksikografisk radikalisme er ikke nogen teori, men et til enhver tid skiftende sæt af kritikpunkter af gældende genrekonventioner. Som sådan er den derfor både mere konkret, mere idiosynkratisk, og samtidig mindre grundlæggende end funktionslæren, som både kan ses som inspirationskilde og teoretisk grundlag for leksikografisk radikalisme. Gennemgående for et radikalistisk koncept er et krav om relevans, ja faktisk er det det eneste hensyn. Og det er det stadige fokus på relevans, der styrer medtagelse, udeladelse og behandling af informationstyper.

Jeg vil gennemgå i alt 10 radikalistiske forslag, som i sagens natur kun kan få en kursorisk behandling her. De kan opdeles i problemer vedrørende inklusion: *varians*, *paradigmetvang* og *transparent*; eksklusion: *fiktion*, *frekvensoplysninger*, *fejlformer*, *pragmatik* og *illustrationer*; og vedrørende udførelse: *idiomer* og *kulturbundne leksemer*.

2. Problemer vedrørende inklusion

2.1. Varians

Det første punkt, som er på dagsordenen i det radikalistiske koncept, er fjernelsen af varians i tosprogsordbøgernes L2-produktionsdel, hvor den er hyppig, i hvert fald i danske bilingvale ordbøger. Det er først og fremmest ukommenteret bøjnings- og genusmæssig varians, ortografi- og ækvivalentvarians, som kan ses som et problematisk element i denne del af tosprogsordbøgerne. En gennemsnitlig dansk bruger har fx næppe brug for at få at vide, at *Stau* i genitiv kan hedde både *Staus* og *Stanes*, og i pluralis både *Stau* og *Staus*. Heller ikke at *Blackout* kan være enten maskulinum eller neutrum (begge: Jensen et al. 2003). Og hvad stiller den samme bruger op med ukommenterede variant-ækvivalenter som disse:

bjælde: *Schelle*, *Glöckchen* (Jensen et al. 2003)

hardware: *material informático*, *soporte físico* (Gawinski/Winfeld-Hansen 1998)

Hansaforbundet: *la liga/confederación (h)anséatica* (ibid.)?

Hvornår vælger brugeren den ene, hvornår den anden ækvivalent? Uden betydningsdiskriminering er det tilsyneladende ikke bare unødvendig, men også forvirrende varians. Hvad man derfor strengt taget har brug for, er én korrekt og frekvent bøjningsform, genus eller ækvivalent, ikke en automatisk overførelse af informationer fra de monolingvale ordbøger. Medmindre der selvfølgelig er tale om *specificerede* forskelle.

Man kan selvfølgelig indvende, at man fx ikke kan anvende ordbogen til funktionen korrektur (jf. Tarp 2004b), hvis man fjerner korrekte variante former. Her mener jeg, at det nok er at stille for store krav til den almindelige bilingvale

ordbog, hvis man skal kunne udlede af dens oplysninger, hvad der *ikke* er muligt. Det vil medføre meget lidt fleksibilitet for udtænkningen af ordbogskoncepter, hvis mulige *ex negativo*-beslutninger skal tilgodeses (jf. Farø 2004b). Mht. funktionen korrektur ville jeg derfor nok henvise til en monolingval ordbog, selv om problemet for så vidt også eksisterer her.

Er der i øvrigt tale om eksplicit biskopale ordbøger som fx adskillige af det tyske forlag Langenscheidts, der både henvender sig til brugere med L1 og L2 som modersmål, så stiller det sig naturligvis anderledes med variansen, fordi en ikke-native speaker vil kunne få brug for at identificere et ord ud fra en bestemt bøjningsform, vedkommende har fundet i en tekst. Men den type ordbøger er ved at være sjældne på i hvert fald det danske marked, og man kan i mange tilfælde også kritisere både konceptet og udførelsen for at ville for meget uden at kunne indfri det i praksis.

Ideen bag at udrydde varians i produktionsdelen er så sige at gøre arbejdet færdigt og tilpasse den monolingvale ordbogs oplysninger – som de formentlig stammer fra – til den helt nye kontekst, en bilingval ordbog er. Det kan man bl.a. gøre ved at undgå at overlade valg til brugeren, som han i reglen intet grundlag har for at træffe. Det radikalistiske element består altså her i at fjerne information, brugeren alligevel intet kan stille op med. Ukommenteret varians er nemlig næppe *relevant* information for brugeren.

2.2. Paradigmatvang

I forlængelse af problemet med varians i produktionsdelen kommer et andet problem i det radikalistiske søgelys, nemlig den udbredte “paradigmatvang” i tosprogsordbøgerne. Ofte er leksikografer tilsyneladende kede af at fortie pluralisformer, som er beskrevet i monolingvale ordbøger. Man udfolder derfor hele bøjningsparadigmet, nøjagtig som det er beskrevet i etsprogsordbogen. Men her må man se på, om de pluralisformer, etsprogsordbogen beskriver, er relevante for ordbogens betydninger og grundlæggende *fokus*. Dækker ordbogen fx kun det centrale ordforråd, hvad der gælder langt de fleste ordbøger på markedet, så kan man diskutere, om ikke pluralisformer som disse:

birkes: *Mohn* (-s -e)
 kræft: *Krebs* (-es -e)
 beton: *Beton* (-s -s)
 plastic: *Plaste* (- -n)

(taget fra Jensen et al. 2003 og Bork et al. 1999) ikke bevæger sig langt ud over de fleste danske tysksprogede ordbøgers fokus. Pluralisformerne *Mohne*, *Krebse*, *Betons* og *Plasten* er selvfølgelig nok fagligt mulige, omend også dér temmelig sjældne. Hvis den konkrete ordbog ikke beskæftiger sig med udpræget fagsprog i øvrigt, så er det

i god overensstemmelse med leksikografisk radikalisme at undgå at beskrive pluralisformen, dvs. simpelthen at lade, som om den ikke er der. Det forekommer at være lige så lidt kritisabelt som at undgå at give en ækvivalent til en betydning af et ord beskrevet i en monolingval ordbog, hvis den pågældende betydning ikke er relevant for den aktuelle bilingvale ordbogs brugergruppe.

En bilingval ordbog for danskere skal næppe *beskrive* sproget i sin helhed, men snarere være et så godt værktøj som muligt til en dansksprogets problemer i forbindelse med et fremmedsprog, og det som regel inden for et begrænset fokus.

2.3. Udnyttelse af transparens

I L2-L1-delen af ordbogen kan fremmedsprogets transparente leksemer nok i højere grad undværes, end det er tilfældet nu. Det er et punkt, Kromann/Riiber/Rosbach allerede var inde på i deres grundlæggende artikel fra 1984 (jf. også Kromann 1991). Eksempler som:

Aluminium, Ananas, Babysitter, Freak, Kentaur, Kilo, Lettland, Palästinenser, Statue, Tampon (Jensen et al. 2003)

vil der i en tyskordbog næppe være et reelt ækvivalensbehov for hos en dansk bruger, fordi ordene er receptivt fuldstændigt gennemskuelige. I hvert fald ikke i en kombi-ordbog eller i ordbøger, hvor de to deltekster på anden måde indgår i et funktionelt samspil med hinanden.

Man kan, som det er sket i den leksikografiske litteratur (jf. Bergenholtz 1997), indvende, at man i tilfælde af inklusion jo fx kan få nyttige *bøjningsoplysninger* i L2-L1-delen. Men dertil kan siges, at man i det mindste i kombiordbøgerne kan få præcis de samme oplysninger i L1-L2-delen. Man kunne også kritisere, at argumentet kun er gyldigt for printordbøger², hvad der selvfølgelig har en vis berettigelse. Men udgangspunktet for leksikografisk radikalisme er snarere en mere teoretisk diskussion af principper for prioritering af ressourcer og relevans, end det er en diskussion om *konkret* plads eller ej. Man kan desuden argumentere for, at selv i elektroniske ordbøger med "ubegrænset" plads kan for meget redundans i informationsstrukturen være skadelig for informationssøgningen og dermed for ordbogen som værktøj.

3. Problemer vedrørende eksklusion

Et andet aspekt af den radikalistiske kritik drejer sig om elementer, som typisk *ikke* medtages i tосprogsordbøger, selv om der næsten altid kan findes forbilledlige undtagelser.

² Som Erla Hallsteinsdóttir gjorde efter fremlæggelsen af dette indlæg på konferencen i Sønderborg.

3.1. Fiktionymi

På Volda-konferencen plæderede jeg (Farø 2005b) for at optage *fiktionymer* i tosprogsordbøgerne, dvs. leksemer, der betegner bl.a. fiktive figurer og steder og også titler på film og bøger, som er oversat. Det er eksempler som *Tintin*, der på tysk hedder *Tim (und Struppi)* og på nederlandsk *Kuifje*. Og *Breaking the Waves*, der på italiensk hedder *Sulle onde del destino*. Det er også tv-serien *Dollars*, hvis engelske titel er *Dynasty*, mens den tyske er *Der Denver-Clan*. Og det er *Ondskabens Øjne* med originaltitlen *Silence of the Lambs* og den tyske titel *Schweigen der Lämmer*. Netop filmtitler finder man nærmest overhovedet ikke i tosprogsleksikografien.

Fiktionymer er et væsentligt indslag i den radikalistiske ordbog, som ikke skelner skarpt mellem sproglige og encyklopædiske informationer, men snarere fokuserer på, at den skal være et allround-hjælpemiddel for navigering mellem to sprog. Fiktionymer kan medtages i tosprogsordbøger i det omfang, de er kommunikativt relevante for den påtænkte brugergruppe. Kriterier kan være frekvens, klassikerstatus m.m. – eller overordnet set: *kommunikativ relevans*, hvormed de ikke adskiller sig fra andre typer leksemer. Fiktionymer er som kategori betragtet nemlig ikke mindre kommunikativt relevante end andre leksemer.

Som et positivt eksempel kan nævnes van Hees (2004), der giver oplysningen, at *Tintin* på nederlandsk hedder *Kuifje*. Ækvivalenter til *Tintin* får man tilsyneladende ingen andre steder i dansk tosprogsleksikografi. Helt til dørs følger “ordbogssættet” dog ikke figuren, for en dansker, der støder på *Kuifje* i en nederlandsk tekst, kan ikke slå ham op og finde ud af, hvem han er – ligesom den flamske dansk-lørner ikke kan få at vide, hvad han hedder på dansk (se Laureys et al. 2004). I øvrigt ser eksemplet *Kuifje* ud til at være en ret enlig svale i van Hees et al. (2004): De fleste af de højfrequente fiktionymer, der nævnes i Farø (2005), er heller ikke med her. Der er tale om væsentlige fiktionymer som *Joakim von And*, *Junglebogen* og *Stormfulde Højder*. *Wuthering Heights* finder man derimod i Kjærulff Nielsen (2000).

Skulle man i øvrigt medtage lemmaet *Tintin* i en dansk-tysk ordbog, måtte man tage hensyn til, at navnet på dansk er polysemt: Det betegner både figuren og tegneserien. Dét er måske ikke kontrastivt relevant i forhold til alle sprog, men til fx tysk er det; her kræves der en betydning 1 med ækvivalenten *Tim* for figuren selv og en betydning 2 med ækvivalenten *Tim und Struppi*, som selve tegneserien hedder på tysk.

3.2. Frekvensangivelser

At frekvensundersøgelser kan være et nyttigt redskab i den leksikografiske research-fase, er et velkendt fænomen (jf. Svensén 2004). Men brugsfrekvens kan også anvendes i den leksikografiske præsentation, som bl.a. Zettersten/Lauridsen (1999) og MAD (2002) har vist. På to punkter kan eksplicitte frekvensangivelser være til nytte i tosprogsordbøger: Dels kan de bruges under indlæringen af fremmedsproget i

forbindelse med “ordbogslæsning”. Dvs. frekvensangivelserne kan hjælpe til at økonomisere med kræfterne og tiden for brugeren: Hvis et ord er højfrekvent i sprogbogen, kan det formentlig bedre betale sig at prøve at memorere det, end hvis det er lavfrekvent. Dels kan frekvensangivelserne bruges, hvis der er signifikante forskelle på udbredelsen af et lemma og dets “ækvivalent” eller mellem to ækvivalenter i forhold til hinanden. Det sidste bruges selvfølgelig allerede i nogen grad i tosprogsordbøgerne – når opslagsordet eller ækvivalenten angives som *sj.* – men det kunne nok gøres mere fintfølede med de korpusværktøjer, der nu er til rådighed. Man kunne også udnytte frekvenstal i makrostrukturen, som MAD (2002) er et fint eksempel på.

3.3. Fejlformer *m.m.*

Den leksikografiske radikalist er også positivt indstillet over for ikke-normerede oplagsord og deciderede fejlformer, når de tjener det formål, som i forvejen er et af tosprogsordbogens primære, nemlig at finde et (forslag til) en ækvivalent, jf.:

**acidophilus, *diamentral, *o.lign, *pizzaria*

Mærkværdigvis er ideen er slået igennem flere steder i den monolingvale leksikografi, fx i DDO og i PRO, men ikke i den bilingvale leksikografi, om hvilken man ellers i endnu højere grad end om etsprogsordbøgerne kan påstå, at de kun har redskabskarakter og ikke er normerende. Det kan virke urimeligt, at den dårlige staver så at sige straffes dobbelt ved heller ikke at kunne finde den rette ækvivalent. Derfor er det i en radikalistisk optik snarere et spørgsmål om at finde den rette præsentationsform af fejlformerne, hvis funktion er at være rene henvisningsoperatorer, og ikke så meget et spørgsmål om, om man må eller ikke må medtage fejlformer i en tosprogsordbog. Det afgørende er, om det tjener et højere formål at gøre det. Og så må man naturligvis leve med risikoen for en avisoverskrift af typen “Fejl i ordbog”, som udnytter ordet *fejls* ambiguitet.

3.4. Pragmatik

Pragmatik er et overset formidlingsaspekt i tosprogsleksikografien. Selv om pragmatiske oplysninger synes at stride mod, hvad en ordbog “er” (jf. Tarp 2004), så er der mange gode grunde til at samle pragmatiske oplysninger i tematiske bokse, som fx Gawinski/Winfeld-Hansen (1998) og Jensen et al. (2003) i hvert fald ansatsvist gør det.

Tematisk samlede oplysninger om fx sproglig handlen kan fint kombineres med de alfabetiske artikler via henvisninger og på den måde være med til at aflaste dem. Der kan både være tale om specifikke situationer og mere almen sproglig adfærd. Fx kan man beskrive en typisk dialog i bestemte kommunikative sammenhænge eller

man kan give information om sproglig høflighed og brug af forskellige hilse- og takkeformler, der sjældent har så entydige ækvivalenter, som man kan få indtryk af i selve lemmalisten. For tysk ville det fx være relevant at forklare, hvordan *Sie/du*-differentieringen anvendes, og hvordan personbetegnelser eksplicit markerer bærens køn. Man kunne også gengive et eksempel på, hvordan et typisk brev eller en e-mail skrives osv.

Den leksikografiske radikalisme skelner ikke så nøje mellem ord og pragmatiske oplysninger, så pragmatik af forskellig art, der også kan være med til at gøre ordbogen til et mere indbydende redskab at slå op og læse i, er i god overensstemmelse med et radikalistisk koncept.

3.5. Illustrationer

Illustrationer kendes især fra fremmedordbøgerne (fx Brüel et al. 1993; Hårbøl et al. 1999), hvor de anvendes, når det er svært at forklare et ord på anden måde end gennem et billede. Men det er fx de kulturbundne leksemer i tosprogsammenhæng jo også (jf. 4.1.), og for en leksikografisk radikalist ville det i en tysk-dansk ordbog for danskere være oplagt at have en illustration af fx den tyske *Bundesadler*, DDR's flag, logoet *der Grüne Punkt* fra tysk genbrugsemballage eller af en *Schultüte*, som tyske skolebørn får på første skoledag. Vi er ikke så vant til at se illustrationer i tosprogsleksikografien, men det er grundlæggende ikke noget argument for ikke at ændre praksis: Måske ville det endda gøre ordbøgerne "lækrere" at arbejde med for brugeren.

4. Problemer med *behandling*

I dette afsnit kaster jeg et blik på problemer, der ikke har med hverken inklusion eller eksklusion af lemmata at gøre, men derimod med behandlingen af de medtagne leksemer. Også her kan man anlægge et radikalistisk perspektiv.

4.1. Kulturbundne leksemer

Fiktionsymerne, som blev diskuteret i 3.1, knytter tilsyneladende an til problemet *kulturbundne leksemer* (Carstensen 1989, Mogensen 2004, Adersen 2005), men der er tale om en helt anden problemstilling, som jeg i Farø (2005b) har vist: Hvor fiktionens denotat i stor udstrækning er fælles i de to sprogsamfund, så er de kulturbundne leksemer netop kendetegnet ved *ikke* eller kun delvist at have et fælles denotat.

De kulturbundne leksemer ligger den leksikografiske radikalist meget på sinde. Det skyldes det paradoks, at de på én gang kan siges at tilhøre noget af det mest problematiske leksikalske stof i den interlingvale kommunikation, og samtidig får de i de gængse tosprogsordbøger tilsyneladende ikke den opmærksomhed, brugeren ikke mindst af den grund kunne have behov for. Paradokset skyldes formentlig to

ting, nemlig at de er både svære og pladskrævende at behandle adækvat. For den leksikografiske radikalist er devisen imidlertid: Enten inkluderes de kulturbundne leksemer og behandles med den respekt og forsøg på forståelse, det fremmede altid bør vises. Eller også tages de ikke med i erkendelse af, at der ikke er ressourcer til en reelt brugerorienteret behandling.

Nedenfor gengives eksempler på efter min opfattelse vellykkede og mindre vellykkede løsninger, markeret med hhv. + og -:

- (-) Fremskridtspartiet: (DK) *die Fortschrittspartei* (Bergstrøm-Nielsen 1996)
- (-) sankthansaften: *Midsummer Eve* (Vinterberg/Bodelsen et al. 1998)
- (-) kronik: (omtr.) *Feuilleton* (Bork et al. 1999)
- (+) Tivoli: *alter, gemütlicher Vergnügungspark im Zentrum Kopenhagens* (Farø 2005a)
- (+) Bundesrat: *Forbundsrådet* (det tyske parlaments andetkammer som skal godkende de lovforslag der også gælder for delstaterne; medlemmer er 3-7 ministre/senatorer fra hver af delstaterne, i alt 69) (Thomsen 2000)

Die Fortschrittspartei er som ækvivalent til *Fremskridtspartiet* problematisk, fordi der er tale om et "pseudotransparent" ord, som kun tilsyneladende forklarer sig selv. En dansk bruger, der intetanende bruger denne "ækvivalent" på tysk, vil ikke nødvendigvis vide, at de fleste tysktalende formentlig vil tage "Fortschritt-" for gode varer og lægge noget i partiet, det måske i virkeligheden ikke kan stå inde for. Det er omtrent lige så farligt som at "oversætte" Det Radikale Venstre til *die Radikale Linke*.

Sankthansaften er måske nok til en vis grad ækvivalent med *Midsummer Eve*, men på den anden side kunne det være nyttigt at få at vide, om det engelske ord har de samme de- og konnotationer som det danske. Formentlig er der forskel på indholdet, præcis som der fx er det mellem dansk og tysk *sankthans*.

Kronik hører til blandt klassikerne, der er blevet diskuteret igen og igen i dansk germanistik. Bork et al.'s forslag er efter min mening ikke overbevisende, for refererer man som dansker til en *kronik*, er det til en bestemt institutionaliseret genre, ikke bare til kultursektionen som helhed, som *Feuilleton* netop gør det. Brinks (2002) *Glosse* er her nok mere adækvat, men en forklaring af institutionen for den tysktalende (jf. Farø 2005a) vil mange gange være nyttig. Det udelukker naturligvis ikke, at den mere "syntaktiske" ækvivalent *også* gives.

Både *Bundesrat* og *Tivoli* ser ud til at kunne fungere godt: I begge tilfælde er den primære funktion formentlig reception (for hhv. danskere og tyskere), så her er forklaringer adækvate. Metateksten fylder ganske vist lidt mere, end hvis man bare havde givet en "syntaktisk" ækvivalent, men til gengæld kan den både bruges i praksis og gør samtidig brugeren *klogere*, en ordbogsfunktion, der ofte overses (videns-tilegnelse). Essensen i behandlingen af de kulturbundne leksemer er, at det ikke hjælper brugeren at ignorere reelle kulturforskelle. Så bør man nok hellere udelade

dem, som Brink (2002) i stor udstrækning har gjort det. I modsætning hertil har Farø (2005a) forsøgt at medtage og forklare kulturbundne leksemer, især i L1-L2-delen med henblik på reception.

4.2. *Idiomatik*

Idiomatikken er et andet område, hvor den leksikografiske radikalisme trænger sig på. En radikalistisk tosprogsordbog er "ikonoklastisk", når det drejer sig om idiommer og andre såkaldte billedlige udtryk. Ikonoklasme er som bekendt "billedomstyrning", og i en idiom-radikalistisk sammenhæng er fokus netop ikke "billeder", der som regel er et sekundært aspekt ved sproglige tegn, men i stedet deres synkrone kommunikative funktioner. Og et idioms ikonografi eller "billedlighed" er ikke lig med dets funktion, men snarere en slags semiotisk last, idiommet bærer rundt på. Man kan kun vide noget om idiomers funktioner ved at undersøge dem i den reelt producerede diskurs, ikke ved at studere deres billedkomposition. I den forstand er idiommer trods det umiddelbare indtryk også arbitrære tegn (jf. Farø 2006; Farø i trykken, b). Opgaven er altså ikke at finde et "vællignende" idiom i L2, men derimod at undersøge idiomets semantik, pragmatik, syntaks osv. og dernæst at lede efter L2-leksemer, der bedst muligt matcher de fundne træk. Og det er ikke nødvendigvis idiommer, der udfylder den rolle (jf. Dobrovolskij 1999, Farø, i trykken, a). Et andet punkt er, at idiommer i tosprogsordbøger indimellem får for meget vægt,³ forstået på den måde at idiommer dels ofte er ret lavfrekvente og på den anden side sjældent tilhører den basale del af ordforrådet (jf. Wandruszka 1979).

Det viser sig som regel også, at der til et idiomatisk "billede" ikke svarer én bestemt funktion, som er sproguafhængig, men en række funktioner, som er helt konventionelle – igen et udslag af idiomets arbitraritet. Det gør, at det nederlandske *zuipen* kan være en udmærket ækvivalent til *bøje armen* i betydningen 'drikke alkohol' (som i van Hees et al. 2004), mens *holde ørerne stive* og *være langt ude i tovene*'s ordbogsækvivalenter måske ikke, som det er nu (hhv. Bergstrøm-Nielsen et al. 1996 og Bork et al. 1999), bør være de oplagte *die Ohren steif halten* og *in den Seilen hängen*. Det tyske idiom er nemlig en pragmatisk formel, der fungerer som afskedshilsen, mens det danske bruges med betydningen 'skærpe sanserne'. Og *være ude i tovene* bruges om den psykiske konstitution, mens betydningen af det tyske idiom snarere handler om fysisk træthed.

5. Sammenfatning

Jeg har fremlagt en holdning til tosprogsordbøger, som man kan kalde "leksikografisk radikalisme". Kernen i leksikografisk radikalisme er, at der ikke tages hensyn til traditioner, som ikke kan begrundes med andet end netop traditioner eller

³ Et eksempel er muligvis Farø/Voller (2003).

leksikografiske autoriteter. I modsætning til i andre sammenhænge gælder næppe, at genretraditioner bør forhindre tosprogsordbøgers fortsatte udvikling hen imod et maksimalt gennemtænkt værktøj. Leksikografisk radikalisme er altså snarere en konsekvent rationalistisk tilgang til leksikografi, end det er udtryk for den ekstremisme, der betydningsmæssigt også ligger i ordet "radikalisme".

Som nævnt er forslagene ikke noget udtømmende katalog af radikalistiske elementer. Jeg har af pladshensyn holdt mig til 10 eksemplariske punkter, men man kunne nævne mange flere. Et er fx *ingen kontrastiv retouchering*, fx af leksemers markeringsgrad. Typiske er de berømte *F-words*, som jævnlige får en slags "ækvivalent-light" i L2-L1-delen (jf. også Adersen 2005), nok af hensyn til leksikografens egen blufærdighed. Men er man leksikografisk radikalist, gør man naturligvis ikke sproget pænere, end det er. Alternativet giver nemlig brugeren farlige redskaber i hånden.

Leksikografisk radikalisme er ikke nogen teori. Man kan formentlig heller ikke henvise til nogen konkret tosprogsordbog, der er virkelig radikalistisk. Men derfor kan man jo godt have det som ideelt mål. Leksikografisk radikalisme er som sagt heller ikke identisk med den leksikografiske funktionslære, selv om der er lighedspunkter. Funktionslæren er en teori om ordbøger, men den fokuserer mindre på den konkrete udfyldning af ordbogen, som har været stærkt i fokus her. Den leksikografiske radikalisme er snarere en kritik, som både kan indeholde positive og negative elementer. Det er en kritik, som ikke retter sig mod bestemte ordbøger, men derimod mod tilsyneladende unødvendige traditioner i leksikografien, både traditioner for at indeholde bestemte elementer, traditioner for at udelukke andre og traditioner for at behandle indholdet på en bestemt måde. Traditioner, som sagtens kan tåle at blive set radikalistisk efter i sømmene med jævne mellemrum.

Litteratur

Ordbøger:

- Bergstrøm-Nielsen, Henrik et al. 1996: *Dansk-Tysk Ordbog*. København: Munksgaard.
- Bork, Erik/Fleischer, Holm/Mogensen, Jens Erik/Molly, Helmut/Møller, Elisabeth 1999: *Dansk-Tysk Ordbog*. Gyldendal.
- Brink, Karl-Erich 2002: *Pons Praxiswörterbuch Dänisch mit Sprachführer*. Stuttgart: Klett.
- Brüel, Sven/Nielsen, Niels Åge/Plon, Lilian 1993: *Fremmedordbog*. DDO = Hjorth, Ebba/Kristensen, Kjeld (led. red.): *Den Danske Ordbog* (6 bd.) København: Gyldendal/DSL 2003-05.
- Farø, Ken 2005a: *Universalwörterbuch Dänisch*. København: Langenscheidt.
- Farø, Ken/Voller, Inge 2002: *Tysk-Dansk/Dansk-Tysk Ordbog*. København: Gyldendal.
- van Hees, Annelies et al. 2004: *Dansk-Hollandsk Ordbog*. København: Gyldendal.

- Hårbøl, Karl/Schack, Jørgen/Spang-Hanssen, Henning 1999: *Dansk Fremmedordbog*. Gyldendal.
- Jensen, Erik/Outzen, Svend Aage/Bienz, Karin et al. 2003: *Tysk-dansk/Dansk-tysk ordbog*. København: Politiken.
- Kjærulff Nielsen, Bernhard 1998: *Engelsk-Dansk Ordbog*. København: Gyldendal.
- Laureys, Godelieve (led. red.) et al. 2004: *Hollandsk-Dansk Ordbog*. København: Gyldendal.
- MAD = Rundell, Michael (led. red.) et al. 2002: *Macmillan English Dictionary*. Macmillan: Oxford.
- PRO = Appel, Vibeke et al. 2001: *Politikens Retskrivningsordbog*. København: Politiken.
- Thomsen, Knud Troels 2000: *Tysk kombi*. København: Gad.
- Vinterberg, Hermann/Bodelsen, C.A./Pedersen, Viggo Hjørnager 1998: *Dansk-Engelsk Ordbog*. København: Gyldendal.
- Gawinski, Birthe/Windfeld-Hansen, Johan 1998: *Dansk-spansk ordbog*. København: Munksgaard.
- Zettersten, Arne/Lauridsen, Hanne 1999: *Engelsk-dansk ordbog*. København: Politiken.

Anden litteratur:

- Adersen, Sofie Brix 2005: *Om kulturspecifika og deres oversættelse. En undersøgelse og diskussion af kulturspecifikke udtryk og deres oversættelse fra dansk til tysk*. København: Københavns Universitet. [Speciale].
- Bergenholtz, Henning 1997: Polyfunktionale ordbøger. I: *LexicoNordica* 4, 15-28.
- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven 2002: Die moderne lexicographische Funktionslehre. Diskussionsbeitrag zu neuen und alten Paradigmen, die Wörterbücher als Gebrauchsgegenstände verstehen. I: *Lexicographica* 18, 253-263.
- Carstensen, Stine 1989: Zur Darstellung kulturgebundener Wörter in der zweisprachigen Lexikographie. I: *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik* 25, 5-21.
- Dobrovolskij, Dmitrij 1999: On the Cross-Linguistic Equivalence of Idioms. I: Beedham, Christopher (red.): *Langue and Parole in Synchronic and Diachronic Perspective*. Amsterdam etc.: Elsevier.
- Farø, Ken 2004a: Hvornår går man over åen efter vand? Idiomaticke ækvivalensproblemer i leksikologi og leksikografi. I: *LexicoNordica* 11, 85-108.
- Farø, Ken 2004b: En ny tyskordbog i Danmark. Anmeldelse af Erik Jensen, Sven Aage Outzen, Karin Bienz: *Politikens Tysk-Dansk/Dansk-Tysk Ordbog*. Politikens Forlag 2003. I: *LexicoNordica* 11, 235-244.
- Farø, Ken 2005b: *Fiktionymmer i bilingval leksikografi*. I: Ruth Vatvedt Fjeld/Dagfinn Worren (red.): *Nordiska Studier i Leksikografi 7. Rapport frå Konferanse om leksikografi i Norden. Volda 20.-24. mai 2003*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 120-132.
- Farø, Ken 2006: *Idiomatizität – Ikonizität – Arbitrarität. Beitrag zu einer funktionalistischen Theorie der Idiomäquivalenz*. København: Københavns Universitet [ph.d.-afhandling].
- Farø, Ken (i trykken, a): *Dogmatismus, Skeptizismus, Nihilismus und Pragmatismus bei der Idiommübersetzung*. I: Häcki Buhofer, Annelies (red.): *EUROPHRAS 04*. Basel.
- Farø, Ken (i trykken, b): Warum Idiome im mehrfachen Sinn arbiträr sind. I: *EUROPHRAS 05*. Slovenien.
- Kromann, Hans-Peder/Riiber, Theis/Rosbach, Poul 1984: Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. I: *Germanistische Linguistik* 3-6, 159-238.
- Kromann, Hans-Peder/Riiber, Theis/Rosbach, Poul 1991: Principles of Bilingual Lexico-

- graphy. I: Hausmann, Franz-Josef et al. (red.): *Dictionaries. Wörterbücher. Dictionnaires* (HSK 5.3). Berlin etc.: de Gruyter, 2711-2728.
- Mogensen, Jens Erik 2004: Den såkaldte uoversættelighed og tosprogsleksikografien. I: Bandle, Oskar et al. (red.): *Verschränkung der Kulturen. Der Sprach- und Literaturtausch zwischen Skandinavien und den deutschsprachigen Ländern*. Tübingen/Basel: Francke, 165-179.
- Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexikografi: Ordböcker i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Tarp, Sven 2004a: Hvad er en bilingval ordbog? I: *LexicoNordica* 11, 5-22.
- Tarp, Sven 2004b: Korrektur og retning som leksikografiske funktioner. I: *Hermes* 33, 117-147.
- Wandruszka, Mario 1979: Kontrastive Idiomatik. I: M. Höfler/H. Vernay/L. Wolf (Hg.): *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag*. Tübingen: Niemeyer, 951-963.